

УДК 372.882:821.0(100)

Розман Ірина Іллівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедра філологічних дисциплін

Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна

ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНІ ПОНЯТТЯ: НЕОБХІДНІСТЬ РОЗУМІННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ТА ЯВИЩ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

В статті розкрито проблему вивчення теоретичних понять на уроках зарубіжної літератури, яка за законами художньої творчості є спеціальною наукою що взаємодіє з естетикою, літературознавством і займається вивченням та узагальненням літературознавчих законів, без опори на які не може бути повноцінного розуміння художнього твору. Сфокусовано питання на значущість і доцільність поетапного висвітлення основних категорійних понять при вивченні теоретичного мовного апарату у загальноосвітніх закладах.

Ключові слова: теорія літератури, методичні розробки, поетапність, категорійні поняття.

Вступ. Опанувати складні питання теорії літератури, які знайшли відображення у програмах з предмету, котрий враховує шкільну специфіку й вимоги викладання зарубіжної літератури, допомагає теоретико-літературний курс (5-11 класи). Немає потреби говорити про те, наскільки насправді важливим і потрібним є для школи згаданий теоретичний курс, адже кожний учитель, та й учні, особливо старших класів, прекрасно орієнтуються у творі, не кажучи вже про його фаховий аналіз, без опори принаймні на якийсь теоретичний мінімум подібних знань, засвоїти його просто не можуть. Відповідно, чим глибшим буде цей «мінімум», чим більше він буде прагнути до «максимуму», тим ґрунтовнішим і кваліфікованішим він буде, тим, зрештою, повнішим і чіткішим буде уявлення учня про цей твір, про характер зв'язаного з ним авторського задуму та оригінальність форми його художнього втілення – до чого, в кінцевому рахунку, ми і прагнемо, вивчаючи твори художньої словесності [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні принципи і прийоми вивчення елементів теорії літератури в школі обґрунтовані у фундаментальних працях академіка С. Голубкова. Висвітлюють особливості вивчення теоретико-літературних понять науковці Є.Васильєв, О.Галич, В.Назарєць; відомі психологи Л.Виготський, П.Гальперін, В.Давидов, Д.Сельконін, О.Леонт'єв, Н.Молдавська, О.Нікіфорова, С.Рубинштейн, М.Тализіна, які у своїх працях аналізують механізм і специфіку поетапного процесу формування теоретичних понять в учнів. У методиці викладання зарубіжної літератури проблеми вивчення теоретико-літературних питань досліджували О.Бандура, О.Богданова, Г.Беленький, Г.Іонін, Н.Корст, Є.Пасічник, М.Рибнікова, Б.Степанишин [2].

Визначення мети та завдань дослідження полягає у розгляді значення засвоєння теоретичних понять у системі уроків зарубіжної літератури для глибшого розуміння специфіки художньої літератури як мистецтва слова.

Виклад основного матеріалу. За навчальною програмою у кожному класі відведена певна кількість годин на вивчення теоретичного курсу. Але існує одне «але». На вивчення даної інформації відводяться окремі фрагментарні, епізодичні матеріали, які викладені по статтях історико-літературного та методичного характеру. Ще одна, не зовсім зручна, подача матеріалу: ці відомості, як правило, подаються у контексті конкретних методичних розробок і, відповідно, їм підпорядковуються, що ослаблює увагу до власне теоретичних їх аспектів та проблем з ними пов'язаних.

Працюючи над вивченням теорії літератури, не-

обхідно звернути увагу на те, що в одних рекомендаціях або методичних статтях використовується термін «сюжет», в інших – оформлюється як фабула, або в межах однієї статті «вільне» користування певним терміном зумовлює логічні суперечності. Таке «різночитання» може спричинити неминучі наслідки, хоча б навіть в силу різниці в можливих теоретичних підходах; неухважність до самої їх проблеми сприяє накопиченню тієї «критичної маси», за якою літературознавче поняття, просто дискредитується і втрачає в очах учнів будь-який поняттєвий зміст. Вчителі-практики, пояснюючи той чи інший термін, не завжди враховують простий і очевидний факт: теорія літератури, як і будь-яка наука, не стоїть на місці і постійно розвивається. Досить часто вчителі спіраються на суттєво застарілі теоретичні відомості, що не враховують сучасних концепцій та тенденцій розвитку літературознавчої науки [3].

Але ця робота по формуванню понять, так само як і всі інші види навчальних занять, повинна бути поставлена в тісний зв'язок з загальними завданнями. В іншому разі вона ризикує перетворитися в порожній формалізм. Така небезпека існує, і вчитель літератури, якщо тільки він стане розглядати формування теоретико-літературних понять в учнів як особливий розділ роботи, що стоїть поряд з вивченням творів і з розвитком мови, може або занадто поверхнево ознайомити учнів з теорією літератури, або не встигнути проаналізувати практичний матеріал, тобто, здійснити пообразний аналіз художнього твору, чи проблемно-тематичний, чи «вслід за автором». Саме тому ця робота по формуванню понять, так само як і всі інші види навчальних занять, повинна бути поставлена в тісний зв'язок з загальними завданнями.

У розкритті певного теоретичного поняття необхідно дотримуватися такої послідовності: накопичення фактів, характеристика літературних явищ; загальне уявлення про ознаки цього явища; визначення поняття або встановлення його характерних ознак; закріплення істотних ознак поняття або його визначення; застосування поняття при аналізі конкретного літературного явища; подальше розвитку поняття, збагачення його новими ознаками.

Важливим складовим елементом шкільного курсу зарубіжної літератури виступає її теоретико-літературна частка, спрямована на послідовне формування у учнів уявлень про коло основних літературознавчих понять і, зокрема тих, які необхідні для шкільного аналізу художніх текстів і специфіки світового літературного розвитку.

Підготовка до зустрічі з художнім текстом містять, як правило, історичну, біографічну та загальнокультурну інформацію. Учень-логік, схильний до аналітичного сприйняття, зафіксує це у свідомості як перелік окремих положень, котрі стосуються даної

теми. Учень з переважаючим інтуїтивним та цілісним сприйняттям отримує переважно загальне уявлення, не стільки факти та закономірності, скільки емоційні враження. Слабовстигаючі діти, ймовірно, взагалі вбачають у даному етапі уроку лише жадану паузу в опитуванні. Решта ж, як правило, намагається запам'ятати, щоб передбачити, що саме жадає почути від них учитель стосовно почутого на уроці [3].

Не ознайомивши учнів з такими поняттями як стиль, манера, особливість, напрям, характер, портрет неможливо дати оцінку літературним героям (наприклад, Гобсеку, Дервілю, пані Боварі, Пампуші, Квазімода, Чайльд Гарольду, Шерлоку Холмсу; напрямам: романтизм, барокко, Відродження, сюрреалізм, авангардизм, модернізм, ессе).

Загальна структура теоретичного матеріалу передбачає групування кола літературознавчих понять, що вивчаються у школі в 5-ти великих розділах. Матеріал кожного з них, в свою чергу, групується в окремі тематичні блоки – тобто ті внутрішні підрозділи, на які діляться розділи курсу (наприклад, розділ другий «Літературно-художній твір і елементи його побудови» вбирає до себе 5 підрозділів: 1. Літературно-художній твір; 2. Змістова організація літературно-художнього твору; 3. Сюжетно-образна організація літературно-художнього твору). Кожен з підрозділів має також і власну структуру, яка продовжує і поглиблює принцип систематизації і групування матеріалу по основних тематичних блоках літературознавчих понять (наприклад, «Сюжетно-образна організація літературно-художнього твору» виділяються

(цифрами після крапок у порядку нумерації).

Основна перевага такої форми групування і подачі матеріалу полягає в тому, що вона дає послідовне і систематизоване уявлення про комплекс основних літературознавчих понять, більш чітко і «рельєфно» окреслює місце і роль кожного із структурних елементів твору і літературного процесу в загальній системі і картині історичного розвитку літератури. Чітка структурованість і відносна «самодостатність» та «завершеність» кожного із внутрішніх елементів підрозділів курсу дає змогу користуватися ними як словником, тобто працюючи з тим або іншим поняттям поза загальним контекстом курсу. З іншого боку, курс орієнтований і на дотримання послідовності та зв'язності викладу матеріалу, співвіднесеності всіх його окремих часток із загальним цілим, що одночасно надає йому форми систематизованого навчального посібника[4].

Висновки. Викладений матеріал доводить, що сформований таким чином теоретичний резерв сприймається вчителем як перспектива творчого розвитку їхніх учнів і одночасно як той науковий потенціал, яким вони зможуть користуватися при підготовці до вступу у вищий навчальний заклад, а також при вивченні вузівських курсів «фольклору», «вступу до літературознавства», «теорії літератури». Перспективи подальших розвідок даного питання спонукає до більш ґрунтовного вивчення теоретико-літературних понять та глибшого їх використання при вивченні та аналізу художніх творів.

Список використаної літератури

1. Богосвятська А.І. Особливості вивчення теоретико-літературних понять / А.І.Богосвятська // Зарубіжна література в школах України. – 2014. – № 10. – С.22-28
2. Мірошніченко Л.Ф. Формування теоретико-літературних понять на уроках зарубіжної літератури: Методичний лекторій для вчителів зарубіжної літератури / Л.Ф.Мірошніченко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 2. – С. 13-18.
3. Ніколенко О.М. Особливості вивчення понять теорії літератури в старших класах / О.М.Ніколенко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах. – 2003. – №6.
4. Ніколенко О.М. Особливості вивчення понять теорії літератури у середніх класах / О.М.Ніколенко, В.І.Мацапура // Всесвітня література в середніх навчальних закладах. – 2003, № 11-12
5. Пантелеєва В.В. Секрети мого педагогічного успіху / В.В.Пантелеєва // Зарубіжна література в школах України. – 2014. – № 2. – С.14-15

Розман Ирина

кандидат педагогических наук, старший преподаватель
кафедра филологических дисциплин
Мукачевский государственный университет, г.Мукачево, Украина

ТЕОРЕТИКО-ЛИТЕРАТУРНЫЕ ПОНЯТИЯ: НЕОБХОДИМОСТЬ ПОНИМАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ И ЯВЛЕНИЙ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕССА

В статье раскрыта проблема изучения теоретических понятий на уроках зарубежной литературы, которая по законам художественного творчества является специальной наукой и взаимодействует с эстетикой, литературоведением и занимается изучением, обобщением литературоведческих законов, без опоры на которые не может быть полноценного понимания художественного произведения. Сфокусирован вопрос на целесообразность поэтапного освещения основных категорийных понятий при изучении речевого аппарата в учреждениях.

Ключевые слова: теория литературы, методические разработки, поэтапность, категорийные понятия.

Rozman Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Senior Lecturer
Department of Philological Sciences
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

THEORETICAL-LITERARY CONCEPTS: THE NECESSITY TO UNDERSTAN THE WRITINGS AND LITERARY PROCESS PHENOMENA

The article has been focused on the problematics of studying the theoretical concepts at World Literature classes,

which is a special science interacting with the aesthetics and literature studies. It investigates and generalizes the literary fundamentals which ensure the complete understanding of literary work as well as the issues dealing with the importance and relevance of a phased coverage of basic categorial concepts in the study of theoretical terminology apparatus in educational establishments have been highlighted. Unfortunately, literary competence is the weakest school domain. At times, the teachers are not competent in theoretical material and do not know the development methods used for efficient students' understanding of literature aesthetic fundamentals. In practice, one may observe the outrances of a teacher: the explanation of theoretical concept turns into some "abstract notion", or is totally excluded from the classroom activity, where fiction analysis becomes a shallow philosophizing, sensory delight demonstration accompanied by a "flow of opinions about". Neglecting this methodology, lesson will be reduced to announcing the writer's biography external facts and the "explanatory reading" of the text composition. There's no chance to understand it, or what more - to evaluate. Hence, there we come to conclusion: the World Literature teacher, who deliberately ignores the questions of literary theory at classes, actually uses them, although unconsciously or unsystematically. To get the fiction reading competence one must obtain knowledge about it, its nature and characteristics.

Key words: Literature Fundamentals, method research, phased, category concepts.